

rapport

Bureau Ruimtekoers

**Cultuurparticipatie en maatschappelijke inclusie:
*over de rol van muziek(theater), de makers en de
Ruimtekoersmethode***

26 mei 2023

Gelijkschap

www.gelijkschap.nl

Gelijkschap, mei 2023
In opdracht van Bureau Ruimtekoers
Auteur: Natascha Notten

Samenvatting

Bureau Ruimtekoers zet zich in voor langdurige participatie van inwoners, kunstenaars en beleidsmakers bij maatschappelijke vraagstukken. Hierbij hanteert zij een ontwerpgerichte benadering waarbij cultuurparticipatie een centrale rol speelt. Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van meer inzicht in de rol die Bureau Ruimtekoers speelt in het bijdragen aan maatschappelijke inclusie. Daarbij zal er specifiek aandacht zijn voor drie elementen kenmerkend voor Bureau Ruimtekoers: de rol van muziek(theater), de rol van de maker en de methodische aanpak.

Voor dit onderzoek zijn vanuit twee projecten van Bureau Ruimtekoers deelnemers, makers, betrokken welzijnswerkers en externe partners gesproken. Uit al deze gesprekken blijkt dat de projecten bijdragen aan dat mensen die vaak buitengesloten worden nu wel gehoord en gezien worden. De projecten stimuleren ook dat inclusie niet enkel gaat over individuen die aansluiting moeten zoeken bij de heersende normen en instituties in de huidige samenleving, maar dragen er tevens aan bij dat gevestigde instituties en de maatschappij als geheel worden aangesproken op hun uitsluitende gedrag.

De projecten “Zuiderstroom” en “Iedereen wordt mens” stimuleren op verschillende manieren het ontwikkelen van vaardigheden, competenties, bewustzijn en het veranderen van normen. Door de focus op cultuurparticipatie en specifiek muziek(theater) kan iemand zich op muzikaal gebied verder ontwikkelen, maar zich ook beter staande houden in onze samenleving en zijn eigen pad daarin bewandelen. Cultuurparticipatie zoals gefaciliteerd door Bureau Ruimtekoers draagt bijvoorbeeld bij aan het ontwikkelen van meer zelfvertrouwen, een breder toekomstbeeld, maar ook een groter helpend netwerk en een veilige plek.

Daarnaast leveren de professionele makers in dit geheel hun unieke bijdrage; zij zijn de gangmakers, het luisterend oor, de coach en inspirator. Zij spreken deelnemers aan op hun creatieve talenten, stimuleren welzijn en creëren kansen. En dat doen zij door zich kwetsbaar en gelijkwaardig op te stellen. Niet alleen hun artistieke expertise, maar ook hun persoonlijke eigenschappen, ervaringen en ambities spelen een belangrijke rol bij het stimuleren van maatschappelijke inclusie.

Tot slot speelt ook de manier waarop Bureau Ruimtekoers cultuurparticipatie inzet bij maatschappelijke inclusie een rol. Door het stimuleren en onderschrijven van samen ontmoeten, samen maken en samen presenteren is er ruimte voor het opbouwen van de essentiële vertrouwensbanden, kunnen er samen allerlei competenties en vaardigheden verder ontwikkeld worden, en worden stemmen letterlijk en figuurlijk gehoord.

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Achtergrond	5
2. Het onderzoek en de projecten	6
2.1 Methode van onderzoek	
2.2 De twee projecten Zuiderstroom en Iedereen wordt mens	6
2.2.1. Zuiderstroom	6
2.2.2. Iedereen wordt mens	7
2.2.3. Overeenkomsten en verschillen	8
3. Cultuurparticipatie en maatschappelijke inclusie: de rol van muziek(theater)	9
3.1 Waarom draagt muziek(theater) bij aan inclusie?	9
3.2 Persoonlijke ontwikkeling en toekomstperspectief	9
3.3 Sociale netwerk, sociale contacten, sociale vaardigheden	11
3.4 Empowerment en doorbreken van vooroordelen	13
3.5 Verbinding door muziek	14
3.6 Opbrengsten van de projecten voor de stad Arnhem als het gaat om inclusie	15
4. Cultuurparticipatie en maatschappelijke inclusie: de rol van de maker	18
4.1 Wat moet je als maker in huis hebben, wat kenmerkt de makers bij Ruimtekoers?	18
4.2 Welke rol hebben de makers in beide projecten? Wat komen ze brengen, wat doen ze?	19
4.3 Wat maakt dat de makers hun werk goed kunnen doen?	21
5. Cultuurparticipatie en maatschappelijke inclusie: de aanpak van Ruimtekoers	22
5.1 Het stimuleren van echt samen	22
5.2 Samenwerking tussen cultuur en welzijnsorganisaties stimuleren	24
5.3 Het stimuleren van duurzaam, langdurig en lokaal	25
6. Conclusie en reflectie	27
7. Aanbevelingen voor Ruimtekoers	28

1. Achtergrond

In onze samenleving streven we er naar dat iedereen kan meedoen. In allerlei organisaties en instituties – van gemeenten, woningcorporaties, schoonmaakbedrijven tot in de tweede kamer – staat “inclusie en inclusief handelen” hoog op de agenda.¹ Maar de uitvoering valt nog niet mee, of de uitwerking van de bedachte beleidsmaatregelen vallen toch niet zo uit als bedacht. Kortom, het stimuleren van maatschappelijke inclusie is een actueel complex maatschappelijk vraagstuk. En bij het aanpakken van complexe maatschappelijke vraagstukken kunnen cultuurparticipatie en makers een belangrijke rol spelen.² Het is vanuit dit perspectief dat Bureau Ruimtekoers verschillende culturele en maatschappelijke partijen en organisaties verbindt, en projecten ontwikkelt en faciliteert waarin makers via een specifieke werkwijze cultuurparticipatie laten bijdragen aan maatschappelijke inclusie.

Het begrip “maatschappelijke inclusie” heeft betrekking op het streven naar een samenleving waarin iedereen volwaardig kan deelnemen en waarin geen enkele groep wordt uitgesloten of gediscrimineerd. Dit betekent dat mensen ongeacht hun afkomst, gender, religie, beperking of andere persoonlijke kenmerken toegang moeten hebben tot dezelfde kansen, rechten en privileges als de rest van de samenleving.³

Culturele participatie is een belangrijke factor die kan bijdragen aan meer maatschappelijke inclusie.⁴ Door mensen de mogelijkheid te bieden om deel te nemen aan culturele activiteiten en evenementen, kunnen zij nieuwe ervaringen opdoen, andere mensen ontmoeten en zich verbonden voelen met de bredere samenleving. Dit kan helpen om barrières te doorbreken tussen verschillende groepen en kan bijdragen aan een gevoel van gemeenschappelijke identiteit en solidariteit.⁵

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van meer inzicht in de rol die cultuurparticipatie, zoals gefaciliteerd door Bureau Ruimtekoers, kan spelen in het bijdragen aan maatschappelijke inclusie. De centrale onderzoeksvraag luidt daarom: “Welke rol kan cultuurparticipatie spelen bij maatschappelijke inclusie?” Daarbij zal er specifiek aandacht zijn voor de rol van muziek(theater), de rol van de maker en aanpak van Bureau Ruimtekoers.

Bureau Ruimtekoers presenteert zich als een organisatie die werkt aan duurzaam draagvlak van makers, inwoners en beleidsmakers bij oplossingen voor maatschappelijke thema’s en vraagstukken die spelen in de leefomgeving: “Wij realiseren langdurige participatie van inwoners, kunstenaars en beleidsmakers bij maatschappelijke vraagstukken.”^{6 7} Op basis van ervaringen rondom twee projecten gefaciliteerd door Bureau Ruimtekoers – namelijk “Zuiderstroom 2.0” en “Iedereen wordt Mens 2.0” worden antwoorden geformuleerd op de onderzoeksvraag.

1 <https://www.rijksfinancien.nl/bmh/bmh-6-inclusieve-samenleving.pdf>; <https://vng.nl/nieuws/gezamenlijke-inzet-nodig-voor-inclusief-onderwijs>; <https://www.raadrvs.nl/documenten/publicaties/2022/10/04/passende-zorg-is-inclusieve-zorg-geraadpleegd-april-2023>

2 Goudswaard, T. & J. van Oosten (2022). Maakkraacht. Een nieuwe benadering voor complexe vraagstukken.

3 Bureau Ruimtekoers hanteert als definitie van maatschappelijke inclusie: “kunnen en willen meedoen in de samenleving” (www.ruimtekoers.nl)

4 <https://www.lkca.nl/categorie/thema/diversiteit-en-inclusie/>

5 Kamerbrief (2022) “Cultuur van en voor iedereen” <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2022D54979>

6 <https://www.linkedin.com/company/ruimtekoers/about/>

7 <https://bureauimtekoers.nl/akademie/design-antropologie/>

2. Het onderzoek en de projecten

De onderzoeksvraag is beantwoord op basis van het verzamelen van gegevens rondom twee Ruimtekoers projecten: de tweede ronde van “Zuiderstroom 2.0” (ZS 2.2) en “Iedereen wordt Mens 2.0 (IWM 2.0)”. Hieronder volgt een korte toelichting van de methode van onderzoek en beide projecten.

2.1 Methode van onderzoek:

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zijn gegevens verzameld door middel van semi-gestructureerde diepte interviews. Voor beide projecten zijn respondenten geïnterviewd die op verschillende wijze bij het betreffende project betrokken zijn. Deze werkwijze wordt ook wel aangeduid met de term triangulatie en draagt bij aan de validiteit van het onderzoek. Om deze verschillende perspectieven op te halen zijn voor ieder project tenminste één maker, een welzijnswerker, een externe partner en twee deelnemers geworven. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in 12 interviews met 3 makers, 2 welzijnspartners, 2 externe partners en 5 deelnemers. De interviews rondom Zuiderstroom zijn afgenomen in november en december 2022, de interviews rondom Iedereen wordt mens hebben plaatsgevonden in de periode februari tot mei 2023. Ter voorbereiding op de interviews heeft een beknopte deskresearch plaatsgevonden en zijn enkele door Bureau Ruimtekoers uitgevoerde observatieverslagen en voice-memo's geconsulteerd.

2.2. De twee projecten: “Zuiderstroom” en “Iedereen wordt Mens”

2.2.1. Zuiderstroom

Doel

Zuiderstroom is gestart met als doel bijdragen aan sociale cohesie en veiligheidsgevoelens in Arnhem-Zuid door het verbinden van verschillende generaties. Vanuit Zuiderstroom 2.0 gingen jonge muzikale artiesten en muziekverenigingen in Arnhem Zuid samenwerken.⁸ Na deze eerste fase is het accent in de tweede ronde van Zuiderstroom (ZS 2.2) wat verschoven naar zorg en welzijn gericht op jongeren.⁹ Zoals de betrokken maker vertelt: *“Het veel meer gaan oppakken vanuit de ontwikkeling van jongeren, in combinatie dus met zorg, en een soort schakel zijn tussen zorginstellingen, maar ook culturele instellingen. Nog steeds met de ambitie om in dat traject mensen ook uit hun eigen bubbel te halen, maar veel meer vanuit het perspectief van de jongere gedacht. Dus we gaan veel meer kijken naar kunnen we hun in contact brengen met muziekverenigingen, kunnen we ze laten proeven en brengen naar plekken waar ze zelf nog niet komen?”* (maker 1, Zuiderstroom) De betrokken jongerenwerker vertelt over het doel van Zuiderstroom: *“Dat [het doel] is dat we de kloof verkleinen tussen de burger en straatcultuur, en dat we jongeren zeg maar perspectief kunnen bieden door middel van een begeleidingstraject waarin ze bezig kunnen gaan met hun passie.*

Doelgroep

De doelgroep waar Zuiderstroom zich op richt zijn jongeren met een muzikaal talent of muzikale ambitie. Volgens een deelnemer is Zuiderstroom vooral geschikt voor jongeren *“als zij een muzikaal doel hebben en weten wat ze willen”* (deelnemer 1, Zuiderstroom). Het zijn jongeren met verschillende achtergronden; divers in meerdere opzichten: *“We zijn gewoon open voor iedereen.*

⁸ <https://bureauuimtekoers.nl/projecten/zuiderstroom-2020/>

⁹ <https://bureauuimtekoers.nl/projecten/zuiderstroom-welzijn-cultuur-educatie-komen-samen-door-urban/>

Daar staan we zeker voor open ook tijdens de masterclass. Daar zie je toch wel een hele diverse groep telkens op afkomen” (jongerenwerker, Zuiderstroom).

De masterclasses zijn onderdeel van Zuiderstroom en staan open voor iedereen, de coaching op locatie is alleen voor de deelnemers van Zuiderstroom. Er zijn nog wel wensen als het gaat om de diversiteit van de deelnemers: *“Ja, nou ja, wat we vooral nu missen zij wel echt dames. We hadden wel wat meer meiden in de groep gewild. Ja, dat zorgt toch voor een hele andere dynamiek “ (jongerenwerker, Zuiderstroom).*

Aanpak

De aanpak van Zuiderstroom kenmerkt zich door wekelijkse coaching op een vaste locatie. De jongerenwerker en maker zijn daar dan aanwezig en werken vraaggericht. Daarnaast worden er vanuit Zuiderstroom ook andere activiteiten georganiseerd zoals masterclasses en af en toe een performance. Een deelnemer vertelt vanuit zijn ervaring over de aanpak van Zuiderstroom: *“Nou ze bieden mij de kans om gebruik te maken van hun ruimtes. Er is een wekelijkse coaching mocht je vragen hebben over het project waar je mee bezig bent of als je ergens tegenaan loopt. Ze hebben onlangs ook de mogelijkheden geven voor fotoshoots [...] Ze organiseren masterclasses met bekenden uit de muziekwereld omdat ze een groot netwerk hebben natuurlijk. Dus daar kunnen we van leren. We hebben bij grotere studio’s in Arnhem en omstreken gezeten, met muzikanten samen kunnen werken gewoon puur om te kijken of we iets creatiefs kunnen doen. We zijn laatst bij Musis geweest. Ze stellen een persoonlijk budget op wat je mag spenderen aan dingen die jouw muziekcarrière verder helpen. Ze geven je inzichten in hoe je subsidies moet indienen en ja, hoe je daarvoor in aanmerking komt. Dus dat is echt wel een hele grote lijst van dingen die ze doen om je verder te helpen. (deelnemer 1, Zuiderstroom)*

2.2.2. Iedereen wordt mens

Doel

Het project “Iedereen wordt mens” heeft als doel structurele cultuurparticipatie voor mensen die leven in een armoedesituatie of een re-integratiestraject volgen zo toegankelijk als mogelijk te maken en daarmee: a) de kracht van cultuurparticipatie te delen met hen die daarmee niet snel in aanraking komen b) competenties zoals veerkracht, zelfvertrouwen en zelfstandigheid bij de doelgroep te versterken en zo bij te dragen aan het perspectief op een gezond leven en c) deze doelen te behalen binnen de context van re-integratiestrajecten en deelnemers daarbij helpen hun stem te laten horen om taboes rondom armoede te doorbreken.¹⁰ Zoals een betrokken maker het doel van IWM 2.0 verwoord: *“Via het beoefenen of het uitvoeren van in dit geval muziektheater, een manier vinden om een positieve verandering teweeg te brengen bij mensen. Niet iedereen hoeft te veranderen, maar het kan ook nieuwe inzichten opleveren of het opbouwen van zelfvertrouwen. Ik denk dat dat een hele grote is; het motiveren om een volgende stap te zetten, wat die stap dan ook is.” (maker 2, Iedereen wordt mens).*

En zoals de filiaalmanager van 2Switch vertelt: *“dat de mensen zich gehoord voelen, kunnen groeien, dat ze zelfverzekender worden, “ik ben ook iemand, ik kan ook meedoen”.*

Doelgroep

De doelgroep van “Iedereen wordt mens” zijn medewerkers van de maatschappelijke onderneming 2Switch; het betreft mensen die leven in een armoedesituatie of een re-integratiestraject volgen bij

¹⁰ Projectplan, Iedereen wordt Mens, intern document.

kringloopwinkel 2Switch.^{11 12} Zoals een deelnemer van IWM vertelt over zijn collega's bij 2Switch: *“dat vind ik wel leuk hier, dat je heel veel verschillende mensen hebt, je hebt hier alle schichten van de maatschappij lopen” (deelnemer 1, Iedereen wordt mens)*

Aanpak

De aanpak van IWM 2.0 kenmerkt zich door het samen maken, bedenken en spelen van een muzikale voorstelling over hoe die mensen die leven in een armoedesituatie of een re-integratiestraject volgen bij kringloopwinkel 2Switch, de heersende norm vanuit de samenleving ervaren. Daarnaast heeft de tweede versie van “Iedereen wordt Mens” (IWM 2.0), die gestart is in november 2022, als additioneel en extern doel een aanpak te ontwikkelen waarmee deze werkwijze structureel kan worden ingezet in re-integratiestrajecten.

2.2.3. Overeenkomsten en verschillen

De twee projecten vertonen grote en kleine verschillen.

Zo is Zuiderstroom specifiek gericht op jongeren en op hun muzikale ontwikkeling; muziek is waar de jongeren voor komen. De deelnemers van Zuiderstroom hebben zich uit eigen beweging aangemeld of zijn door de betrokken jongerenwerker gevraagd om mee te doen vanwege hun muzikale talenten. Zoals een deelnemer van Zuiderstroom vertelt: *“En toen vroeg hij [jongerenwerker] of ik mee wou doen, dus toen dacht ik van ja, weet je, het is wel een goede kans om een beetje mensen in die scene ook te leren kennen, en een beetje je horizon te verbreden, zeg maar (deelnemer 2, Zuiderstroom)*

De deelnemers van Iedereen wordt mens zijn wat ouder en allemaal verbonden aan 2Switch vanuit een vrijwilligerscontract of als onderdeel van een re-integratiestraject. De deelnemers van IWM 2.0 zijn benaderd door de makers op hun werkplek bij 2Switch. Dit maakt dat de rol van de makers bij Zuiderstroom meer begeleidend is op muzikale ontwikkeling dan bij Iedereen wordt mens.

Er zijn natuurlijk ook grote en kleine overeenkomsten tussen de beide Ruimtekoers projecten. Muziek speelt een centrale rol in beide projecten, in beide projecten werken makers samen met een welzijnspartner, beide projecten zijn gericht op maatschappelijke inclusie via cultuurparticipatie en beide projecten volgen een design-based oftewel ontwerpgerichte aanpak. Het zijn de overeenkomsten tussen beide projecten die in dit onderzoek centraal staan.

:

¹¹ <https://2switch.nl/2switch-kringloopwinkels-kledingcontainers/kringloopwinkel-2switch-arnhem/>

¹² <https://bureauRuimtekoers.nl/projecten/iedereen-wordt-mens-samen-aan-de-slag-met-cultuurdeelnemers/>

3. Cultuurparticipatie en maatschappelijke inclusie: de rol van muziek(theater)

3.1 Waarom draagt muziek(theater) bij aan inclusie?

De twee projecten waarop dit onderzoek gebaseerd is, zijn beiden vooral gericht op muziek maken. In “Zuiderstroom” heeft dat de primaire focus, in “Iedereen wordt mens” is muziek een manier om mensen aan te spreken en hen deel te laten nemen aan de muzikale theatervoorstelling. Muziek blijkt houvast, hoop en inspiratie te bieden in het dagelijks leven van de deelnemers, en draagt ook bij aan persoonlijke ontwikkeling (zowel emotioneel, sociaal als zakelijk of praktisch). Zoals een bestuursadviseur van de gemeente Arnhem vertelt: *“Via kunst en cultuur kan je veel bereiken door op een andere manier thematische dingen bespreekbaar te maken, maar ook om vaardigheden aan te leren. Want vaardigheden heb je nodig om je staande te kunnen houden in de maatschappij. En ik denk dat kunst en cultuur daar een waardevolle bijdrage in kunnen leveren. Daarom vind ik dit [IWM] ook zo'n mooi project. Cultuur wordt echt gezien als het middel, als een soort stroomgeleider om andere dingen in beweging te krijgen of te bewerkstelligen.”*

Uit de literatuur blijkt dat actieve cultuurparticipatie - en dus ook muziek(theater) - de deelnemer op verschillende manieren wat kan opleveren; het draagt bij aan zowel economisch, cultureel als sociaal kapitaal.^{13 14} Op individueel niveau stimuleert het bijvoorbeeld het welzijn van mensen, hun mentaal welbevinden en persoonlijke groei. Daarnaast wordt door deel uit te maken van een groep – zoals hier de jongeren bij Zuiderstroom of de deelnemers aan de voorstelling bij 2Switch - sociale netwerken uitgebreid en horizonnen verbreed.

“Dit [Zuiderstroom] is ook zo'n opportunity waar ik mijn horizon weer kon verbreden en verder nieuwe dingen kon leren” (deelnemer 2, Zuiderstroom).

De projecten leveren veel op. Voor de deelnemers, voor de sociale omgevingen waarin zij zich begeven, voor de makers, de stad Arnhem en voor de samenleving als geheel. Hieronder worden enkele opbrengsten beschreven die door meerdere respondenten benoemd zijn, en waarvan bekend is dat ze een belangrijke rol spelen bij maatschappelijke inclusie.

3.2. Persoonlijke ontwikkeling en toekomstperspectief

= persoonlijke en creatieve ontwikkeling

De deelnemers zetten stappen zowel op het gebied van persoonlijke ontwikkeling als creatieve ontwikkeling. Zoals de jongerenwerker betrokken bij Zuiderstroom vertelt: *“We hebben gesprekken met ze waardoor ze dus ook een beetje gaan nadenken en bewust gaan worden van keuzes die ze maken, of het nou op artistiek niveau is of persoonlijk niveau. En verder groeien ze gewoon als mens, doordat ze gewoon iets afmaken en iets creëren wat van hun is.”*

Muziek is ook een manier om met je emoties om te leren gaan, zoals een deelnemer van Iedereen wordt mens vertelt: *“In plaats van dat ik alles opkrop kan ik het met zingen eruit gooien, op een verantwoorde manier zeg maar.”*

De invloed van de persoonlijke en creatieve ontwikkeling die de deelnemers doormaken reikt ook verder dan hun eigen leven: *“Dat ze uiteindelijk zichzelf kunnen ontwikkelen en daardoor een ander*

¹³ <https://www.movisie.nl/artikel/culturele-interventies-dragen-aan-positieve-gezondheid>

¹⁴ <https://www.unesco.nl/nl/opinie/actieve-cultuurdeelnemers-belangrijk-voor-mentale-gezondheid-jongeren>

perspectief op het leven krijgen en in hun kracht gaan staan. Dat straalt ook van ze af en daardoor gaan ze ook hun omgeving beïnvloeden in positieve zin” (jongerenwerker, Zuiderstroom).

Een deelnemer van “Iedereen wordt mens” vertelt dat zij meedoet aan de muzikale voorstelling vanwege het onbekende, omdat ze ervaart dat ze zich ontwikkelt door het doen van nieuwe dingen: *“Als je elke dag hetzelfde doet groei je volgens mij niet”. (deelnemer 2, Iedereen wordt mens)*

= meer zelfvertrouwen en “self-efficacy” door waardering voor je muzikale en creatieve talent

Door de waardering die de deelnemers ervaren voor hun muzikale en creatieve talenten, zowel door de makers als door het publiek tijdens voorstellingen, is hun zelfvertrouwen en “self-efficacy” oftewel ‘geloof in eigen kunnen’ toegenomen. Zoals een bestuursadviseur van de gemeente Arnhem samenvat op basis van haar ervaringen met het project “Iedereen wordt mens”: *“Door dingen op die manier te delen krijgen mensen heel positieve reacties, en dat nodigt gelijk uit om weer een stapje te zetten. En daar krijgen ze weer positieve reacties op. Dus het is zo'n opeenstapeling van alleen maar positieve reacties waardoor mensen groeien.”*

Dat die waardering geuit wordt door professionals op het gebied van muziek(theater), dus door de betrokken makers, maakt het extra belangrijk. Want het zijn immers wel echte kenners en experts in de muziek en theaterwereld die zich positief uitspreken over jouw muzikale en creatieve talenten. Zoals een deelnemer vertelt: *“Ja, want je krijgt wel heel veel waardering voor wat je doet, en ze [maker en jongerenwerker Zuiderstroom] laten je zelf ook inzien tot wat je in staat bent” (deelnemer 1, Zuiderstroom)*

Behalve de waardering tijdens het maakproces zijn ook de optredens als afsluiting van eerdere versies van beide projecten heel belangrijk gebleken in het stimuleren van zelfvertrouwen en geloof in eigen kunnen.

Zo was voor de jongeren het optreden ter afsluiting van de eerste ronde van Zuiderstroom 2.0 in Luxor een hoogtepunt; door zelf op te treden op een bekend poppodium, door de positieve reacties op hun performance en door de volle zaal met ook eigen vrienden en familie. Zoals één van de Zuiderstroom jongeren vertelt: *“Dat is iets wat ik nog nooit gedaan had, zelf als hoofdact iets presenteren [...] Dat is me wel bijgebleven. Ook omdat ik een paar vrienden uitgenodigd had, en mijn ouders waren er en mijn oom had een vriend van hem meegenomen. Die hebben allemaal gekeken hoe je bezig bent met muziek. Dus dat is wel.. ja, ik kreeg er hele goede reacties op.” (deelnemer 1, Zuiderstroom).*

Een deelnemer van “Iedereen wordt mens” vertelt over haar optreden tijdens IWM 1.0 en de enthousiaste reacties die ze daarop kreeg: *“Ik denk door de complimenten en ook door de bevestiging van anderen dat ik dan echt pas kan denken van ‘oh, als zoveel mensen het zeggen, nou dan is het misschien toch eigenlijk wel zo’.”*

= ontwikkelen leiderschapskwaliteiten, zelfredzaamheid en eigen regie

De persoonlijke ontwikkeling van de deelnemers speelt zich af op meerdere gebieden. Zo worden er bijvoorbeeld ook leiderschapskwaliteiten ontwikkeld. Een maker vertelt over een jongere die vanuit Zuiderstroom samenwerkt met een muziekvereniging uit Arnhem-Zuid: *“En nu hebben we bijvoorbeeld dit jaar een jongere die vorig jaar meedeed en nu nog steeds bezig is. En je ziet gewoon dat met de tijd dat ontdooid, dat ze grapjes gaan maken, dat hij de lead gaat nemen in het repetitieproces.”*

Ook volgens een bestuursadviseur van de gemeente Arnhem draagt cultuurparticipatie bij aan persoonlijke groei, bijvoorbeeld doordat het mensen aanzet tot het nemen van eigen regie: *“Ja eigenwaarde, zelfvertrouwen, eigen regie nemen. En dat helpt ook weer, naast dat ik de verhalen krijg over hoe zij [de deelnemers] de dienstverlening bijvoorbeeld ervaren of hoe zij in het leven*

staan, zie je dus ook dat mensen in dit bedrijf sneller groeien dan als ze niet aan dit project deelnemen.”

= een breder en tastbaar (toekomst)perspectief

Voor de jongeren is de belangrijkste motivatie om deel te nemen aan Zuiderstroom het vergroten van hun kansen om met muziek een (financiële) toekomst op te bouwen. Zoals de betrokken maker vertelt: *“De jongeren die bij ons komen hebben meestal allemaal wel een ambitie om iets in de muziek te gaan doen, maar ook echt professioneel. En door TikTok en Instagram zie je gewoon heel vaak allerlei dingen voorbij komen, maar je hebt geen idee wat er aan de achterkant gebeurt. Dus het gaat niet alleen over wat wil je, maar ook over dat je echt moet oefenen. En dat betekent dat je echt de studio in moet en dat je je eigen grenzen op moet zoeken. Daar gewoon steeds bewuster van worden en stappen in zetten. Dat is iets waar we mee bezig zijn.”* (maker 1, Zuiderstroom). Een cultuurmakelaar verbonden aan de stad Arnhem bevestigt dit: *“Want je staat niet in één keer vanuit je garage met je bandje in Luxor te spelen, daar heb je echt wel een opstap voor nodig”*. Ook de deelnemers van IWM zien, doordat zij meer aangesproken worden op hun creativiteit, meer toekomstmogelijkheden. Zoals bijvoorbeeld een studie gaan volgen waarin muziek een rol speelt of zich in het werkveld verder ontwikkelen in de creatieve vaardigheden waarop tijdens het project een beroep wordt gedaan.

De deelnemers geven aan dat zij door de activiteiten die zij ondernemen binnen de projecten een breder en tastbaar toekomstperspectief krijgen. Door de activiteiten en makers binnen de projecten zien de deelnemers concrete mogelijkheden, leren ze vaardigheden leren en krijgen ze het (zelf)vertrouwen om met muziek(theater) in de toekomst een inkomen te genereren of om een opleiding te gaan volgen in die richting. Zo vertelt één van de deelnemers over een gevolgde workshop vanuit Zuiderstroom: *“De les over de contracten enzo; hij [Kimono, artiest] had het over contracten, hoe je dat het beste kon aanpakken en ik vind dat wel heel belangrijk om te weten. Gewoon business wise.”* (deelnemer 2, Zuiderstroom).

“Ik denk dat dat [muziek] echt onderbelicht is in mijn leven, terwijl ik er zoveel uit haal, ik denk dat ik daar wel iets mee wil doen”, aldus een deelnemer van “Iedereen wordt mens”.

Eén van de deelnemers gaf aan dat hij het optreden ook gebruikt heeft om zich naar de buitenwereld serieus als producer te manifesteren, door zijn toekomstplannen op het podium uit te spreken: *“Ik gaf toen aan: “ik ga mijn volgend jaar mijn album droppen”. Puur ook om het een beetje in existence te spreken, van een stok achter de deur. Ik heb het gezegd dus nu moet ik het gaan doen. Ja, nu zijn we een half jaartje verder en heb ik in principe bijna mijn album af.”* (deelnemer 1, Zuiderstroom)

3.3 Sociale netwerken, sociale contacten, sociale vaardigheden

= uitbreiden helpend sociaal netwerk, leren samenwerken en sociale vaardigheden

De deelnemers komen door de projecten in aanraking met mensen die ze niet of amper kenden. Ook mensen buiten hun bekende sociale omgeving. Zo maken de jongeren in Zuiderstroom bijvoorbeeld kennis met andere jongeren die ze nog niet kenden, maar ook met leden van beroepsorkest Phion en muziekvereniging DWS.

“De jongeren zelf zijn al vrij divers in waar ze vandaan komen, in hoe ze in het leven staan, wat voor muziek ze maken, dus daarin zie je ook al wel uitwisseling”, aldus de maker van Zuiderstroom. Een deelnemer van Zuiderstroom licht toe: *“Ik was wel zelf echt meer gedreven om wat bekender te worden in de muziek en wat meer uit te brengen. En ja, dan moet je andere mensen gaan leren ontmoeten, dus daar was zuiderstroom ook een goed project voor. Plus dat er ja heel veel andere*

jongeren bij waren betrokken, waarmee je dus muziek kon maken, maar ook zelf kon praten over bepaalde onderwerpen. Dat soort dingetjes.” (deelnemer 1, Zuiderstroom)

Ook de deelnemers van 2Switch komen door het project in aanraking met collega's die ze nog niet of minder goed kennen, en natuurlijk met de makers. Door de samenwerking met andere jongeren of andere medewerkers rondom muziek(theater) worden allerlei sociale vaardigheden geoefend, vooroordelen bijgesteld, vertrouwensrelaties opgebouwd, wordt er een ingang geboden om de ander (beter) te leren kennen en wordt er buiten de eigen bubbel gekeken.

= een veilige omgeving, een thuis

Om jezelf te laten zien en stappen te durven zetten is een veilige omgeving nodig. Een omgeving waarin je kunt oefenen zonder dat dit je kan beschadigen. Beide projecten bieden die omgeving, zowel in sociaal als in fysiek opzicht door de mensen en een vaste locatie. Maar ook doordat je in muziek of theater eigenlijk continu aan het oefenen bent met dingen die je nog lastig vindt, en hoe jij je wilt presenteren naar de buitenwereld.

Voor de deelnemers van Iedereen wordt mens is de locatie van 2Switch een fijne en veilige sociale en fysieke veilige plek. De makers versterken dit gevoel en maken het vooral in sociaal opzicht meer een thuis.

Zuiderstroom biedt de jongeren een plek waar ze zichzelf kunnen zijn, waar ze de rust en mogelijkheid vinden om bezig te zijn met hun passie zoals de maker vertelt: *“een veilige plek waar ze naartoe kunnen, waar ze kunnen zijn, waar ze kunnen werken.”*

Het gaat hierbij zowel om een veilige sociale omgeving maar ook een fysiek veilige plek: *“Echt een fysieke plek waar je naartoe komt om ermee bezig te zijn. En soms is het niet de muziek. Voor sommige mensen is het [naam jongerenwerker] (maker 1, Zuiderstroom).*

De jongeren komen naar Zuiderstroom voor de muziek, maar ook omdat ze daar mensen treffen die ze kennen en vertrouwen. En voor sommigen is dat de jongerenwerker, voor anderen is het de maker. Zo vertelt een deelnemer dat hij vaak gewoon even komt om met de maker te praten en tussen de andere jongeren te zijn zonder zelf dan actief met muziek bezig te gaan: *“Ik voel me hier hartstikke thuis. Ik vind het fijn dat ik hier kan zijn en dat ik hier gewoon een beetje in een muzikale sfeer ben.” (deelnemer 2, Zuiderstroom)*

= door samen bezig te zijn met muziek(theater) ontstaat een groepsgevoel

Door samen te werken ontstaat er een groepsgevoel, een collectief gevoel. Door zowel het delen van persoonlijke, zakelijke en muzikale ervaringen.

“Als ik kijk door de hele week wat er bij mij binnenkomt dan ontstaat er wel een soort collectief gevoel, dat iedereen elkaar wil opzoeken en dat ze [de jongeren] de verbinding met elkaar willen aangaan en vanuit daar de samenwerking opzoeken”, aldus de jongerenwerker betrokken bij Zuiderstroom.

Een deelnemer van Zuidstroom vertelt over de band die er onderling is: *“Ik zou niet zeggen van we chillen met zijn allen bij mij thuis of zo. Ik weet het niet, het is gewoon...we zitten samen in dit traject en we zijn gewoon cool”. (deelnemer 2, Zuiderstroom)*

De bestuursadviseur van de gemeente Arnhem vertelt over “Iedereen wordt mens” toen ze voor de eerste keer bij 2Switch aan de slag gingen: *“En de bedrijfsleider daar die zei van ja, dit deed iets met de individuele medewerker en tegelijkertijd ontstond er ook een positieve verandering in de groep. De hele dynamiek tussen de personen veranderde. Je zag mensen veel meer met elkaar delen. Echt heel positief, waardoor ze ook weer van elkaar leerden en groeiden”.*

= inspiratie en motivatie door samenzijn met anderen met eenzelfde passie

Het op locatie samenzijn met anderen die ook heel erg bezig zijn met hun passie motiveert als je zelf even niet zo lekker gaat. Ook als je niet direct samenwerkt. De jongeren in Zuiderstroom geven aan dat het zien waar de anderen mee bezig zijn inspireert en motiveert. Het kan dan gaan om het horen van nieuwe nummers of de gedrevenheid waarmee iemand bezig is: *“Ja het helpt wel heel erg bij weer even een energie boost krijgen, en inspiratie. Om met de andere jongens dan die er zijn, je ziet hun werkethiek en dan ga je automatisch weer mee. En dat merk ik wel, dat dat op mij heel veel invloed heeft.”* (deelnemer 1, Zuiderstroom)

Een andere deelnemer vertelt: *“Ik raak wel heel erg geïnspireerd van de mensen aan het werk te zien. Ik bedoel, ja dan zit ik een beetje stil, maar ik zit wel gewoon bij de andere boys. Even kijken wat ze aan het doen zijn en weer geïnspireerd raken, soms een beetje meekijken met de producers of zo, dat ik er even bij kom zitten, even ideetjes delen.”* (deelnemer 2, Zuiderstroom)

Ook de jongerenwerker beschrijft dat de jongeren elkaar motiveren en inspireren: *“We hebben ook weer andere jongeren die bijvoorbeeld heel goed zijn in plannen schrijven, en dan een subsidieaanvraag doen en dat wordt dan toegekend. En dan gaan andere mensen daar ook weer bij meekijken. En dan zie je toch dat ze elkaar daar mee aansteken.”* (jongerenwerker, Zuiderstroom)

3.4. Empowerment en doorbreken vooroordelen

= muziek is een manier om je persoonlijke identiteit en je groepsidentiteit te laten zien

Muziek is een onderdeel van de leefstijl van mensen: muziek geeft uitdrukking aan wie jij bent, maar ook tot welke sociale groep je behoort of wil behoren.¹⁵ Het gaat in de onderzochte projecten om zowel de individuele identiteit als dat van een sociale groep (jongeren, mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt).

De jongeren die deelnemen aan Zuiderstroom hebben heel bewust gekozen om via muziek – hiphop en urban – hun eigen identiteit en groepsidentiteit neer te zetten. De deelnemers van Iedereen wordt mens hebben niet allemaal specifiek gekozen voor deze vorm, de makers en muziek kwamen op hun pad bij 2Switch, maar toch blijkt het ook voor hen een manier om hun eigen identiteit en groepsidentiteit te laten gelden.

= muziek(theater) is een manier om letterlijk en figuurlijk je stem te laten horen

Voor de deelnemers is muziek(theater) een manier om letterlijk en figuurlijk hun stem te laten horen. Muziek en daarmee ook op een podium staan, is dan het middel waardoor zij wel een plek durven en kunnen innemen in de samenleving. Een deelnemer van Iedereen wordt mens vertelt dat het geholpen heeft om zichzelf neer te zetten: *“Juist mijn stem wel laten horen op momenten waarop ik het eigenlijk niet durf”.*

Door het maken van muziek laten de deelnemers ook aan hun collega's, leidinggevenden, begeleiders en overig publiek zien dat zij meer in huis hebben dan mensen van hen denken. Het neemt vooroordelen weg: *“dat de mensen die hier werken veel meer talenten hebben dan je ziet op een werkdag bijvoorbeeld”* (deelnemer 1, Iedereen wordt mens)

= door muziek een breder en inclusiever maatschappelijk perspectief

Door samen te werken op een passie – in dit geval muziek – kunnen vooroordelen weggenomen worden en beeldvorming bijgesteld tussen de deelnemers van de projecten. Elkaar leren kennen

¹⁵ <https://www.lkca.nl/publicatie/gelijke-kansen-door-onderwijs-en-cultuurparticipatie-educatie/>

door samen te werken op muzikaal gebied. Zoals een maker vertelt over de reactie van een deelnemer aan iedereen wordt mens: *“Ik wist niet dat mijn collega zo goed kon zingen”*.

Maar er worden vooral vooroordelen bijgesteld tussen de deelnemers en groepen buiten de projecten: *“Dat was wat grappig. Vorig jaar kwamen er klarinettisten en toen was er een producer met hen aan het werk die zei: “Oh, dit stukje kan misschien een beetje hard worden”. En toen zijn één van die klarinettisten: “Nou, ik luister ook mijn hele leven metal” (maker 1, Zuiderstroom)*. Het ombuigen en bijstellen van vooroordelen en doorbreken van taboes speelt een belangrijke rol voor de deelnemers en makers: *“Ik vind het theater of het middel theater echt wel een manier om het met elkaar ergens over te hebben of om taboes te doorbreken. Dat vind ik heel belangrijk” (maker 2, iedereen wordt mens)*

Wanneer omgevingen of leefwerelden elkaar ontmoeten die meestal van elkaar gescheiden zijn, zet dat aan beide kanten wat in beweging. Dus ook voor de mensen die de jongeren ontmoetten, zoals de leden van Phion en DWS. Een van de jongeren vertelt over toen het klarinettenkoor te gast was in de studio om samen opnames te maken, en de reactie van de klarinettisten op de beats die zij konden maken met de opnames: *“En ja, daar ging echt een wereld voor ze open, hoe makkelijk dat ging voor ons en wat voor geluid er dan uitkwam. Ja, dat was wel grappig, hele andere wereld ja. () Er gaat een hele wereld open voor zowel ons als voor hun want ja, ik kom niet dagelijks bij een klarinettenkoor en zij komen niet dagelijks bij een hiphop act, dus dat is wel grappig, ja.” (deelnemer 1, Zuiderstroom)*

En zoals een deelnemer van Zuiderstroom vertelt naar aanleiding van een masterclass bij beroepsorkest Phion in Musis Sacrum: *“Ik vond het heel nice, dat drum & bass was goed. Ja, een orkest dat drum & bass speelt dat verwacht je natuurlijk nooit, maar de manier waarop ze dat deden.. ik stond op, ik was onder de indruk, zeg maar. (deelnemer 2, Zuiderstroom)*

3.5 Verbinding door muziek

In beide projecten speelt muziek een centrale rol. Maar waarom is juist muziek zo belangrijk of waardevol voor mensen en daarmee voor inclusie? Volgens de betrokkenen komt daar door verschillende redenen.

= muziek zit op emotie en is van iedereen

Muziek kan emotionele ondersteuning bieden en is van iedereen. Vrijwel voor alle mensen geldt dat muziek – in allerlei vormen en op verschillende manieren – waardevol is in hun leven. Daarmee speelt muziek niet alleen een belangrijke rol in het persoonlijke leven van mensen, maar kan het ook verbinden tussen mensen. Zoals een bestuursadviseur van de gemeente Arnhem vertelt: *“Nou, ik denk dat muziek altijd op emotie zit. Iedereen heeft wel een favoriet muziekgenre, iets waar je je lekker bij voelt. Op het moment dat je je niet lekker voelt en je hoort een mooi nummer, dan kan je daar in getroost worden. Of als je een heel gaaf nummer hoort, dan word je er enorm energiek van. Dus ik denk dat muziek heel veel met mensen doet en je raakt. En dat je vanuit daar ook wel makkelijker de verbinding vindt tussen mensen.”*

“Ja, daarom wil ik het [zingen] doen, het geeft mij echt zo’n uitlaatklep, het is zo’n uitingsvorm ofzo, ik kan er echt helemaal mijn ei in kwijt.”, aldus een deelnemer van iedereen wordt mens.

Muziek trekt mensen aan, het spreekt mensen aan, het verbindt op maatschappelijk en individueel niveau. Omdat iedereen wel op de een of andere manier iets met muziek heeft, kan via muziek oprecht verbinding gemaakt worden met een ander: *“Toen hadden we een keertje tijd over en toen*

gingen we gewoon voor de lol achter de piano zitten. Wat voor liedje wil jij horen? En op gegeven moment stonden er drie mensen om ons heen en deden mensen verzoekjes. En sinds dat ja, wij zingen gewoon hard door de hele winkel heen. Er komen steeds mensen, 'oh, willen jullie volgende week dit voor mij zingen?'" (maker 2, Iedereen wordt mens)

= muziek biedt houvast

Muziek is en blijft er altijd en het overstijgt de dagelijkse dingen en problemen. Het is een houvast, een soort van rots in de branding, het is een veilig thuis. Zoals een maker vertelt: *"soms zijn mensen er even niet als ze het moeilijk hebben, of druk hebben of met school zitten, maar ze komen terug voor muziek. Nou ja, kijk, er worden er worden opleidingen soms gestopt gezet of er wordt van baantjes geswicht. Maar muziek is wel iets continu's waarnaar teruggekeerd wordt. Dat is een soort passie die vaak dingen overstijgt (maker 1, Zuiderstroom)*

En nu we wat langer bezig zijn, zie je de ontwikkeling in de persoonlijkheden van de jongeren. Je ziet waar het voor hen moeilijk is of angstig is of waar ze moeite hebben met communiceren. Maar de muziek geeft gewoon een hele goeie houvast om daar af en toe eens wat in te proberen met elkaar. (maker 1, Zuiderstroom)

= muziek biedt een haakje

Vanuit een passie aan jezelf werken of meer begrip krijgen voor je omgeving, vanuit iets waar je plezier aan beleeft en wat je raakt, dat motiveert.

"Het gaat over muziek, daarmee haal je jongeren binnen. En dan op het moment dat je die jongeren binnen hebt ga je natuurlijk muziekstromen ontwikkelen, want dat is hun ding. Maar aan de andere kant werk je aan vaardigheden, aan talenten, aan hoe hou je je staande? (bestuursadviseur gemeente Arnhem over Zuiderstroom).

"De jongeren gaan daar niet heen om zichzelf te verrijken met nieuwe maatschappelijke perspectieven. Ze gaan er heen omdat ze dan denken, oh ik ga iets tofs doen, of Ik heb een idee. Ik wil samenwerken. Dus het is heel erg vanuit hun muziek gedacht. (maker 1, Zuiderstroom)

3.6. Opbrengsten van de projecten voor de stad Arnhem als het gaat om inclusie

= meer cohesie en tolerantie

Muziek kan de brug zijn om verbinding te maken tussen verschillende sociale groepen. Doordat mensen met verschillende achtergronden samenwerken op een gebied (muziek) dat voor beide groepen betekenisvol en leuk is, kan er ook in sociaal opzicht verbinding ontstaan. Een gedeelde passie – zoals muziek - en van daaruit een gedeelde ambitie om samen wat moois te maken biedt mogelijkheid voor sociale cohesie en inclusie: *"Het moet wel betekenisvol zijn voor de mensen die betrokken zijn, want dan raakt het meer dan beklijft het meer. (maker 1, Zuiderstroom)*

Door meer empathie en begrip voor de ander, door betere communicatievaardigheden en meer inclusieve communicatie, door beter je verhaal te kunnen vertellen maar ook om beter te kunnen luisteren. Kortom, actieve cultuurparticipatie stimuleert zowel inwoners als professionals en instituties om (beter) mee te willen en te kunnen doen in de samenleving mogelijk te maken.

= meer betrokken en actieve inwoners

De projecten leveren allerlei individuele vaardigheden, competenties en inzichten op – zowel bij de deelnemer als het publiek – die bijdragen aan een meer inclusieve stad Arnhem en een meer

inclusieve samenleving. Zoals inwoners die (beter) kunnen en willen meedoen in de samenleving, inwoners die kunnen en willen meebouwen aan een inclusieve samenleving. Maar de projecten dragen ook bij aan een nieuw perspectief op wat inclusie is of wat het kan betekenen. Zoals een maker verwoord: *“Ik denk inclusie gaat ervan uit dat er een systeem is wat aangepast moet worden, zodat jongeren mee kunnen doen. En ik denk dat het nog stap verder gaat, in dat jongeren het systeem mee moeten kunnen gaan bouwen. Uiteindelijk dus dat het er niet zozeer over gaat dat we de jongeren gaan ‘connecten’ met wat er ligt aan infrastructuur, maar dat we ook bezig zijn met het bouwen van een nieuw systeem.”* (maker 1, Zuiderstroom)

= groepen die anders buiten beeld blijven een gezicht en stem geven

De projecten dragen beiden op hun eigen manier bij aan het zich laten horen en zien van groepen inwoners die vaak buiten beeld blijven als er op maatschappelijk niveau beslissingen worden genomen. Het gaat om groepen waar vaak in de besturende lagen van de samenleving vooroordelen over bestaan.

Zo geeft *Zuiderstroom* jongeren een stem en gezicht in Arnhem en omgeving: hiphop en urban zijn voor hen niet alleen een manier om zich muzikaal te uiten, het is hun identiteit. Om deze groep jongeren te betrekken in de samenleving moeten zij gezien worden en voelen dat ook zij een eigen plek hebben in de stad Arnhem en samenleving. Dat was er nog niet in Arnhem en omgeving, maar door Zuiderstroom voelt deze groep jongeren meer een bestaansrecht. Zoals een deelnemer van Zuiderstroom vertelt: *“Toen ik op mijn zolderkamer aan het zoeken ging naar mensen om mee samen te werken, dan ga je ook gauw naar de Randstad, Omdat vanuit hier letterlijk en figuurlijk ook geen geluid vandaan komt, dus waar ga je het geluid zoeken? Dan ga je naar de Randstad. Ja, en zo’n project als dit om met mensen uit de omgeving samen te werken aan iets, of misschien niet eens samen te werken, maar ook gewoon kennis op te doen of ideeën uit te wisselen, zorgt er wel voor dat de jeugd en de mensen die eraan meedoen met elkaar verbonden raken in Arnhem en omstreken. Want wat ik hier doe, dat ga ik ook weer meenemen naar daar. En als ze daar vragen van waar heb je dat gedaan, dan reageer ik terug van Arnhem dus.”*

“op het moment dat de jongeren een stem krijgen, en ze krijgen de ruimte voor om zichzelf echt te laten zien en hun muziek en skills te laten zien en horen, ik denk dat de stad daar heel veel baat bij heeft, zowel op ontwikkelingsniveau maar ook op politiek niveau” (jongerenwerker, Zuiderstroom)

Ook het project *Iedereen wordt mens* draagt bij aan het zichtbaar maken van een groep inwoners van de stad Arnhem die niet goed gezien wordt, en die – zoals zij zelf vertellen - veel te maken hebben met vooroordelen vanuit de rest van de samenleving.

“Ze [deelnemers] lopen overal tegen aan bij instanties. Ze krijgen daar geen tekst en uitleg bij. Dus het is voor sommige mensen veel te moeilijk in de maatschappij om de regeltjes te volgen. Waarom? Want wie heeft bepaald dat iemand zo moest zijn?” (filiaalmanager 2Switch, *Iedereen wordt mens*)

De film die gemaakt is tijdens IWM 1.0 wordt op verschillende manieren gebruikt binnen de gemeente Arnhem, bijvoorbeeld in trainingen van medewerkers of op clusterbijeenkomsten: *“We hebben de film dus ook binnen het cluster werk en inkomen gedeeld, en daarin zie je ook nu veel aandacht ontstaan voor het onderwerp dat in de film ter sprake komt. Het geeft een goede basis om het gesprek te openen over hoe we onze inwoners benaderen, het gesprek inhoudelijk vormgeven enzovoort”*. De gesproken bestuursadviseur hoopt dat de medewerkers van de gemeente Arnhem de uitkomsten van het project “Iedereen wordt Mens” meenemen in hun werk, door in het klantcontact meer te kijken naar: *“Wie ben jij? Waar heb je behoefte aan? We hebben dit aanbod*

allemaal, wat past bij jou?" Kortom, meer aandacht geven aan het daadwerkelijk zien van en aansluiten bij de behoeften van de inwoners.

= minder maatschappelijke kosten, meer kansen en kapitaal

Beide projecten dragen volgens de geïnterviewden en hun ervaringen ook op verschillende manieren bij aan minder maatschappelijke kosten. Bijvoorbeeld door het stimuleren zelfredzaamheid en daarmee het stimuleren van preventie, waardoor minder beroep wordt gedaan op hulpverlening of financiële ondersteuning vanuit de gemeente.

Op basis van de film die gemaakt is in Iedereen wordt mens (IWM1.0) vertelt de bestuursadviseur dat de deelnemers aan dit project *"daardoor dus ook misschien wel sneller stappen zetten op de participatieladder. Of misschien wel hogere stappen, dat weten we niet. Maar als inderdaad blijkt dat inwoners sneller of meer stappen zetten, dan werkt dit door in onze doelstellingen dat we zoveel mogelijk mensen naar financiële zelfredzaamheid en financiële zelfstandigheid willen brengen. En bij voorkeur met een betaalde baan."*

Daarnaast dragen de projecten bij aan de toegankelijkheid van kunst en cultuur, en worden er ook nieuwe vormen en uitingen van kunst en cultuur gecreëerd. Bovendien stimuleren de projecten sociale cohesie, zowel binnen de projecten als daarbuiten. Kortom, de projecten leveren zichtbaar een bijdrage aan het cultureel, sociaal en economische kapitaal van de stad Arnhem.

4. Cultuurparticipatie en maatschappelijke inclusie: de rol van de maker

Een belangrijk ingrediënt van de projecten van Ruimtekoers is de actieve betrokkenheid van makers. Makers met hun eigen culturele expertise, die intensief en een langere tijd aanwezig zijn in het leven van de deelnemers.

4.1. Wat moet je als maker in huis hebben? Wat kenmerkt de makers bij Ruimtekoers?

= oprechte interesse in andere mensen en een persoonlijke drive of ambitie om iets te kunnen betekenen voor de samenleving

De makers geven aan dat om in projecten te werken zoals Zuiderstroom of Iedereen wordt mens – waar maatschappelijke inclusie voorop staat – je oprecht interesse moet hebben in wat andere mensen beweegt: *“Ik denk wel dat je een soort natuurlijke nieuwsgierigheid en interesse moet hebben in andere groepen mensen”* (maker 1, Zuiderstroom). Of zoals een andere maker verwoord: *“gewoon een mensenmens willen zijn”* (maker 3, Iedereen wordt mens).

Daarnaast geven de makers aan dat het belangrijk is om vanuit een persoonlijke drive of ambitie iets te willen betekenen voor de groep mensen waar je mee werkt: *“Ongeacht of je nou de professionele muziek in wilt of niet, dat iedereen een creatieve potentie heeft en dat dit je kan helpen om de wereld gewoon iets beter te kunnen ‘handelen’, dat je dat mag helpen ontwikkelen.* (maker 1, Zuiderstroom) Het is dan ook niet verwonderlijk dat de makers allemaal ervaring hebben met “community arts”, zowel vanuit hun opleiding als in werkervaring. Tussen de mensen zelf zijn en werken vinden zij waardevol: *“dit project heeft veel directer impact dan een voorstelling In het theater zelf spelen.”* (maker 2, Iedereen wordt mens)

= de deelnemers voorop stellen: je eigen doelen aan de kant, je in dienst stellen van

Wat de ook makers delen is het besef dat zij hun eigen kunstzinnige doelen niet voorop stellen, maar zich opstellen ten dienste van de deelnemers. En dat kan volgens hen niet iedere maker.

Zo vertelt een maker: *“Ik denk ook niet dat het ligt aan een maakstijl, maar puur qua persoon. Je moet niet je beste en grootste voorstelling met 5 sterren in de theaterkrant willen maken hier. Het gaat echt om de mensen, dat moet je kunnen* (maker 2, Iedereen wordt mens).

Persoonlijke eigenschappen, ervaringen en ambities van de makers spelen dus een belangrijke rol, en het willen en kunnen meebewegen met de mensen met wie je werkt: *“Je moet je ego opzij zetten, je moet gewoon 10 keer een andere bocht nemen of meebewegen”* (maker 3, Iedereen wordt mens).

= bewustzijn van je eigen achtergrond

De makers spreken uit dat het belangrijk is je bewust te zijn van je eigen “bubbel” of “bril” waardoor je de samenleving ziet: *“Ik herken me tot op zekere hoogte in heel veel van die jongeren. Ik heb gewoon een hele moeilijke thuissituatie gehad vroeger en muziek is voor mij echt iets geweest waardoor ik mezelf kon ontwikkelen en mijn gezondheid kon vergroten. Maar ik realiseer me ook dat ik wel een witte vrouw ben die het makkelijker heeft gehad.”* (maker 1, Zuiderstroom).

Want ook als maker behoor je tot een bepaalde sociale groep en kun je daardoor de rest van de wereld met een bepaalde bril bekijken *“Dat klinkt heel stom, maar omdat ik mij zo bevind in een hoogopgeleide omgeving denk je “dat is de maatschappij”. Terwijl dit [werknemers bij 2Switch] het grootste deel van de maatschappij is. Dus dat vergeet ik zelf als persoon ook wel eens en als theatermaker. Dat je ze dommer maakt dan ze zijn. En dat tegendeel wil ik juist dus zichtbaar maken. Ze hebben alleen andere kansen.”* (maker 3, Iedereen wordt mens)

= je kwetsbaar en gelijkwaardig opstellen

Tot slot geven de makers aan dat je kwetsbaar opstellen, bijvoorbeeld door het delen van je persoonlijke ervaringen, nodig is om daadwerkelijk en gelijkwaardig contact te maken met de deelnemers: *“Je moet jezelf kwetsbaar opstellen en gewoon sociaal kunnen zijn, dat jij mensen zich op hun gemak kunt laten voelen” (maker 3, Iedereen wordt mens)*. Een andere maker vertelt: *“Je gaat wel echt om ze [de deelnemers] geven” (maker 2, Iedereen wordt mens)*

= gevoel van betekenis te willen en kunnen zijn

De makers vinden het ook belangrijk om van betekenis te kunnen zijn, het gaat dan om hun persoonlijke zingeving. Het is niet alleen geven, maar zij krijgen er ook wat voor terug: *“Ik maak iets, ik zing een liedje voor iemand omdat ik weet dat diegene dat liedje mooi vindt. Dus dat is een hele andere manier van werken. Ja, maar mijn hart wordt er warmer van zeg maar (maker 2, Iedereen wordt mens)*.

4.2. Welke rol hebben de makers in beide projecten? Wat komen ze brengen, wat doen ze?

= talenten naar boven halen, creativiteit stimuleren en mogelijkheden zien

Mensen hebben allerlei talenten, en sommigen zijn verborgen talenten. De makers weten de talenten bij de deelnemers naar boven te halen. Bijvoorbeeld door de medewerkers van 2Switch aan te spreken op creativiteit, maar ook door het coacheng van de jongeren in Zuiderstroom. Een deelnemer van Iedereen wordt mens bekleedt meubels bij 2Switch, maar wat daardoor niet direct zichtbaar is, is dat hij vroeger ook gedanst heeft. Door het beroep dat de makers doen op hem en op zijn creativiteit gaat dit weer leven: *“dus bijvoorbeeld [naam medewerker], hij bekleedt meubels opnieuw. Dus dachten wij van oké, misschien kan hij kostuums doen. Maar dan zei hij “nee, ik heb vroeger ballet gedaan, dus ik kan ook wel dans” (maker 2, Iedereen wordt mens)*

Door het beleven van muziek(theater) of samen bezig te zijn met muziek worden mensen meer op hun kansen en mogelijkheden aangesproken dan op eventuele problemen. Zoals een maker vertelt: *“dat we de creatieve kanten van mensen beter leren kennen in plaats van alleen hun verhaal waarom ze hier zijn of hoe moeilijk ze het hebben” (maker 2, Iedereen wordt mens)*

= stimuleren om een actieve rol te nemen in je eigen leven en de samenleving

De makers leveren een belangrijk bijdrage aan de rol die jongeren en mensen in armoede kunnen en willen innemen in het vormgeven van hun eigen leven. Daarnaast prikkelen de makers de jongeren en de medewerkers van 2Switch om een rol te willen en kunnen spelen in de samenleving, om die inclusiever te maken: *“Het is niet alleen maar consumeren van ja, wij willen als jongeren dat er een theaterzaal komt en daar gaan we dan heen. Nee, maar oké, wat leg jij in om eraan mee te bouwen? Want dat is ook nodig, dus in die zin is het tweeledig.” (maker 1, Zuiderstroom)*

Door aan te sluiten bij de deelnemers, en hen zo in hun kracht zetten, stimuleren ze deelnemers om zelf de regie te nemen: *“[naam jongerenwerker] en ik hebben wel ideeën over wat we zelf tof zouden vinden, maar het is uiteindelijk ook belangrijk dat de mensen die meedoen ideeën hebben, en daar oprecht een soort drive in voelen om daarvoor te willen gaan bewegen.” (maker 1, Zuiderstroom)*

= positiviteit brengen en inspireren door samen wat leuks en moois te doen

Wat in beide projecten gezien wordt is dat de makers positieve energie brengen en de deelnemers hierdoor inspireren: *“Wij zijn eigenlijk de gangmakers hier.” We brengen wat positiviteit hier door middel van muziek en theater, we staan de hele tijd aan: positiviteit, positieve energie. Maar we zijn*

geen sociaal medewerker en dat is het grootste verschil. We zijn hier niet om mensen te begeleiden, we zijn hier om mensen iets te brengen. Dus dat is eigenlijk mijn rol, en dat we met z'n allen nog iets gaan maken of spelen” (maker 2, Iedereen wordt Mens)

= facilitator, muziek(theater)coach en persoonlijke coach

De makers zijn van unieke waarde voor de projecten vanwege hun professionele artistieke talenten, ervaring en kennis. Maar behalve deze rol van expert is de rol van de maker is ook die van facilitator, van muziek(theater)coach en persoonlijke coach. De makers organiseren randvoorwaarden en middelen, en coachen de deelnemers als het gaat om hun muzikale carrière en creatieve ontwikkeling. En dat kunnen eerste stappen zijn of al meer richting professioneel: *“Kijk, het gaat om jouw werk en zij [maker en jongerenwerker] willen dat jouw werk straks in Luxor echt super mooi wordt. En daar helpen ze me, dan geven ze een duwtje in de rug” (deelnemer 1, Zuiderstroom).* Daarnaast hebben de makers ook nog andere rollen, zoals een maker aangeeft: *“mijn activiteiten veranderen heel erg; van basis zangles geven aan een van de jongeren die zich daar verder in wil verdiepen tot eigenlijk een soort coachingsgesprekken, één op één en soms in groepsverband, met waar wil je naartoe? Wat zijn je doelen, welke stappen ga je ondernemen? Het gaat dan meer om persoonlijke ontwikkeling en ondersteuning; een luisterend oor bieden en je als maker meer opstellen als persoonlijke coach. Een deelnemer van Zuiderstroom vertelt hierover: “Ik zal het helaas eventjes helemaal doorheen en toen was ze [maker] wel chill om even met me te praten van goh, maar wat is er nou echt gaande met je?”*

De meer faciliterende ondersteuning die de makers bieden gaat van het maken van planningen, het helpen bij subsidieaanvragen, meewerken in de winkel tot het organiseren van masterclasses en overleggen met de filiaalmanager.

Kortom, de projecten vragen van de makers dus veel meer dan enkel hun artistieke expertise: *“Nou ja, de vragen van die jongeren zijn soms zo uiteenlopend dat het heel fijn is om vanuit al die verschillende rollen te kunnen manoeuvreren. Ik merk ook wel dat ik er daar niet als muzikant ben zeg maar.” (maker 1, Zuiderstroom)*

Uit de gesprekken blijkt duidelijk dat de makers in beide projecten aansluiten bij de deelnemers. Ze zetten de deelnemers in hun kracht door ze op zo'n manier te ondersteunen dat ze steeds meer zelf de regie kunnen en willen nemen. En op die manier hun eigen identiteit en talenten ontdekken, en deze ook met trots aan de ander te durven laten zien.

= rolmodel

Deelnemers nemen van de maker soms dingen aan omdat er ontzag of eerbied is voor de ervaring en kunde van de maker. Met de maker kijken ze ook samen naar bepaalde zaken in hun leven – die niets met muziek van doen hebben – en nemen ze bepaalde adviezen aan omdat het de maker is die het zegt. Van iemand met expertise op een gebied waar zij veel willen leren nemen jongeren adviezen en tips aan – ook op andere levensgebieden. Ook voor oudere deelnemers de makers rolmodellen, vanwege hun positieve energie en lef om dingen te doen die misschien niet “doorsnee” zijn. Zoals het paars verven van een muur of heel hard liedjes zingen in de winkel: *“Ik hoor hoe ze zingen en daar leer ik wat van, en ook gewoon dat ze het lef hebben om het te doen zeg maar. Ik denk als jullie dat kunnen, dan moet ik dat toch ook kunnen. Ze hebben er natuurlijk voor gestudeerd, dus het is een heel ander pakkie an zeg maar, maar toch.” (deelnemer 2, Iedereen wordt mens”)*

Niet alleen het voorbeeld van de rolmodellen inspireert, maar ook de manier waarop zij dat doen. Zo leren jongeren bijvoorbeeld van de maker *hoe* je kunt coachen, en passen zij dat ook nu zelf toe bij de mensen met wie ze samenwerken: *“Ja gewoon afgekeken” (deelnemer 2, Zuiderstroom)*

= de weg naar muziek(theater) makkelijker maken

Voor veel mensen is cultuurparticipatie niet een activiteit waar ze mee opgegroeid of bekend zijn. En dan is het nog niet zo gemakkelijk en soms zelfs (te) spannend om muziek te gaan maken of een andere creatieve activiteit te ondernemen of te bezoeken: *“Ja en voor veel mensen is het ook spannend om met muziek bezig te zijn. Het is iets vrij persoonlijks en het gaat ook vaak over een soort scale waar je op beoordeeld kunt worden. (maker 1, Zuiderstroom)”*

De maker kan hierin een rol spelen; door het persoonlijke contact wordt de weg naar cultuurparticipatie toegankelijker.

4.3 Wat maakt dat de makers hun werk goed kunnen doen?

De makers geven aan dat zij bepaalde zaken nodig hebben om hun werk goed te doen. Zoals artistieke vrijheid: *“Gewoon vrijheid in dat wij het artistiek echt het zelf bepalen” (maker 2, Iedereen wordt mens)*. Deze artistieke vrijheid en het vertrouwen daarin van Ruimtekoers is een essentiële voorwaarde voor de makers. Daarnaast ervaren de makers de praktische ondersteuning vanuit Ruimtekoers als heel positief: *“Dat is heel fijn, dat wij niet bezig hoeven te zijn met ‘kan dit wel’ (maker 2, Iedereen wordt mens)*. De eenvoudige toegang tot de nodige middelen en de praktische ondersteuning door Ruimtekoers bij events die georganiseerd worden in de projecten geven de makers de ruimte om zich meer op de inhoud en de deelnemers te richten. Ook het feit dat Ruimtekoers de beleidsmakers betreft zien de makers als positief en helpend.

Verder geven de makers aan dat zij het echt waarderen dat er belangstelling is vanuit Ruimtekoers in wat zij doen, bijvoorbeeld door het af en toe samen sparren over het project. Soms ervaren de makers ook dat er te veel inmenging is vanuit Ruimtekoers of door te veel verschillende personen. De makers geven aan dat zij niet alleen graag gezien worden vanwege hun artistieke expertise, maar ook dat hun kennis en werkervaring rond maatschappelijke vraagstukken serieus genomen wordt.

De samenwerking tussen makers (of met een jongerenwerker in het geval van Zuiderstroom) is erg belangrijk, en kan soms zelfs noodzakelijk zijn. Door samen te werken, kunnen taken en verschillende rollen verdeeld worden, wat fijn is voor de makers. Bovendien kunnen makers elkaar aanvullen op het gebied van artistieke of inhoudelijke expertise, maar ook op persoonlijkheidskenmerken. Bijvoorbeeld als de ene maker meer gestructureerd is dan de ander. De makers vertellen ook dat na intensief contact met een deelnemer het soms nodig is dat een ander het overneemt.

5. Cultuurparticipatie en maatschappelijke inclusie: de aanpak van Ruimtekoers

Bovenal kenmerkt de aanpak van Ruimtekoers zich door creativiteit; het zichtbaar maken en in beweging brengen van maatschappelijke vraagstukken op een creatieve manier. Hierdoor worden inwoners op een andere manier gehoord dan vaak gangbaar is. Zo vertelde de bestuursadviseur van de gemeente Arnhem dat zij door de samenwerking met Ruimtekoers graag verhalen wilden ophalen over wat het betekent om te leven in armoede. Maar dat de uitkomst van de voorstelling juist ging over de norm: *“Ik kan wel iets bedenken in de zin van ‘ik wil daar antwoord op hebben’, maar zij [deelnemers IWM] zitten blijkbaar met hele andere ideeën, gevoelens en behoeftes om dat aan de gemeente kenbaar te maken. Dus dat vond ik echt heel waardevol (bestuursadviseur gemeente Arnhem)*

Bureau Ruimtekoers beschrijft de door hen gehanteerde participatieve ontwerpbenadering – de “Ruimtekoersmethodiek” – in vijf stappen die erop gericht zijn om “samen met kunstenaars, inwoners, lokale partners en beleidsmakers tastbare artistieke toekomstbeelden voor het thema waarbinnen de participatie plaatsvindt te bedenken, maken en presenteren”¹⁶:

Stap 1 - Ontmoeten - Met antropologische methoden wordt het vraagstuk in kaart gebracht en de leefomgeving vanuit bestaande waarden en netwerken geduid.

Stap 2 - Kennismaken - Via interventies en workshops maken deelnemers kennis met elkaar, de kunstenaar en het thema of vraagstuk van het project.

Stap 3 - Samen maken - Deelnemers maken samen met de ontwerper of kunstenaar een toekomstbeeld als oplossing voor het vraagstuk

Stap 4 - Presenteren - Deelnemers presenteren in de leefomgeving het gemaakte toekomstbeeld aan elkaar, gebruikers en beleidsmakers

Stap 5 - Evalueren - Anekdoten en resultaten van de projecten worden vanuit enquêtes, interviews en observaties gespiegeld aan de impactdoelstellingen.

De verkorte duiding van het stappenplan oftewel de ‘Ruimtekoersmethodiek’ is: samen ontmoeten, samen maken en samen presenteren.¹⁷ Deze stappen vatten in het kort de werkwijze in de verschillende projecten samen.

Bureau Ruimtekoers zet cultuurparticipatie en makers in om bij te dragen aan inclusie. Dat doet zij op verschillende manieren, maar drie kenmerken worden in alle gesprekken met de deelnemers, makers en externe partners genoemd. Drie kenmerken die maken dat de aanpak van Ruimtekoers de bijdrage die cultuurparticipatie kan leveren aan maatschappelijke inclusie stimuleert.

5.1 Het stimuleren van echt samen

= samen ontmoeten, samen maken en samen presenteren in actie

Samen ontmoeten gaat over het ontmoeten met de maker en het ontmoeten van of kennismaken met andere perspectieven. De makers gaan eerst de deelnemers ontmoeten en vanuit daar een vertrouwensrelatie opbouwen. Want pas als die er is, is het mogelijk om verder te gaan. Zo

¹⁶ <https://bureau ruimtekoers.nl/akademie/ruimtekoersmethode/>

¹⁷ <https://bureau ruimtekoers.nl/>

ontmoeten de makers bij 2Switch de deelnemers door aan de slag in de winkel en tussendoor met hun collega's daar een praatje te maken. *“Volgens mij zijn ze voor het sociale, voor het samen zijn hier binnen het bedrijf heel belangrijk, ze doen overal een bepje”,* vertelt een deelnemer (deelnemer 1, Iedereen wordt mens). En de deelnemers in Zuiderstroom ontmoeten niet alleen de maker en jongerenwerker, maar maken zij ook kennis met andere perspectieven bijvoorbeeld via de masterclasses die zij aangeboden krijgen, zoals deelnemers vertellen:

“Ze organiseren masterclasses met bekenden uit de muziekwereld omdat ze een groot netwerk hebben natuurlijk. Dus daar kunnen we van leren.” (deelnemer 1, Zuiderstroom).

“Ik vond wel die dag heel erg vet bij café Bosch dat we die meid van dat record label konden meeten en dat ze alles vertelden over de ins en outs over de business. Want dat is ook echt iets wat ik wel heel erg interessant vond (deelnemer 2, Zuiderstroom).

Samen maken gaat over concreet iets samen maken en samenwerken vanuit een positieve activiteit blijkt uit alle interviews. Door samen te werken vanuit een culturele activiteit worden de ervaringen en de verhalen van de deelnemers tastbaar gemaakt. Het gaat dan om ervaringen en verhalen die op een minder creatieve of minder participatieve manier niet zo snel verteld en gehoord zouden worden. Het 'samen maken' biedt de mogelijkheid om daadwerkelijk aan te sluiten bij de behoeften en wensen van de deelnemers: *“Dit haalt verhalen op waar mensen echt tegenaan lopen”* (bestuursadviseur gemeente Arnhem).

Ten slotte wordt er ook samen gepresenteerd; *samen presenteren* gaat over samen aan anderen presenteren waar de deelnemers en makers gedurende het project mee bezig zijn (geweest). De deelnemers geven richting aan de inhoud van wat er gepresenteerd gaat worden, samen met de makers. En dat is soms niet wat opdrachtgevers, makers en deelnemers vooraf hadden bedacht of voorzien.

Het samen presenteren geeft letterlijk een stem en een gezicht aan de deelnemer of inwoner. Dus het doet iets voor de deelnemer, maar het doet tegelijkertijd ook een beroep op het publiek. Een deelnemer van Iedereen wordt mens hoopt dat door de muzikale voorstelling professional betrokken bij activerende werktrajecten *“toch iets meer naar de mensen in die trajecten kijken als echt mens, en niet alleen maar als een traject, of een nummer of weer een casus. Maar echt een mens.”* (deelnemer 1, Iedereen wordt mens)

Een creatieve voorstelling zet het publiek vanuit een positieve energie - namelijk kunst en cultuur - aan het denken over onderwerpen of thema's vanuit een ander perspectief dan zij vanuit hun dagelijkse (werk)omgeving gewend zijn. En omdat muziek op emotie zit raakt het ook echt, komt het ook echt binnen bij mensen: *“Ja je hoort veel terug dat die film enorm ontroert, raakt, dat het je enorm aan het denken zet. Dus ik zie echt wel dat er al heel veel gebruik van wordt gemaakt en dat vind ik alleen maar prachtig. Ja, dat had ik echt niet verwacht. Zo'n product, zo'n film, het komt echt binnen.”* (bestuursadviseur gemeente Arnhem)

= samen ontmoeten, samen maken en samen presenteren in communicatie

Voor externe en toekomstige partners is het prettig en handig dat de methodiek zo duidelijk benoemd en beschreven wordt. Het geeft externen een helder beeld van wat Ruimtekoers doet en vooral hoe zij dat doen. Dat dit inderdaad goed overkomt en wordt gewaardeerd blijkt uit onderstaande:

“De specifieke aanpak? Nou, ik denk dat zij altijd beginnen vanuit ontmoeten, dus op een laagdrempelige manier en ze zetten daar een culturelement in. Dus het gaat echt wel eerst vanuit ontmoeten en verbinden, en vanuit daar de vertrouwensrelatie te starten. En dan vervolgens de stap te kunnen zetten naar, oké, en wat kunnen wij dan samen, en wat betekent dat qua aanleren van vaardigheden? Dat is volgens mij hun methodiek. Ja die vind ik eigenlijk wel mooi (bestuursadviseur gemeente Arnhem)

De makers zien de 'Ruimtekoersmethodiek' niet als een vernieuwende of opvallende methode, omdat dit een manier van werken is die zij gewend zijn. Het zit in de aard van makers en de opleidingen die zij gevolgd hebben om 'design-based' oftewel ontwerpgericht bezig te zijn: *"We doen het, die 3 stappen zitten onherroepelijk in wat we doen."* (maker 1, Zuiderstroom). Daarnaast is het natuurlijk ook zo dat Ruimtekoers dit soort makers aantrekt.

Het kan ook belemmerend werken om de methodiek zo expliciet te benoemen en te beschrijven, zoals een maker vertelt: *"Het zijn ook juist woorden en terminologie waarvan ik denk dat ze de mensen met wie we werken niet per se heel veel verder helpen. Ik denk dat het eerder voor een kloof zorgt als we er zo over praten."* (maker 1, Zuiderstroom). Het gaat dan om taal gebruiken die begrijpelijk is voor jongeren, deelnemers en professionals, zonder vakjargon dat een kloof kan veroorzaken

De makers zien wel dat het design-based werken kenmerkend is voor Ruimtekoers en vinden dit ook een goede methode, maar zij zien het niet als onderscheidend of uniek. Het naar buiten communiceren van de Ruimtekoersmethodiek is vooral voor externe partners en opdrachtgevers belangrijk, zoals bijvoorbeeld een gemeente, zodat zij een idee hebben van wat Bureau Ruimtekoers biedt.

5.2 Samenwerking tussen cultuur en welzijnsorganisaties stimuleren

De aanpak van Ruimtekoers stimuleert samenwerking tussen makers en welzijnspartners en tussen de domeinen van kunst & cultuur en welzijn. Enerzijds vindt dit plaats doordat makers en welzijnspartners daadwerkelijk samenwerken op dezelfde locatie en met dezelfde mensen. Anderzijds ook door het elkaar versterken in werkwijzen en het behalen van bepaalde doelen. Zoals het stimuleren van de persoonlijke ontwikkeling van deelnemers en de manier waarop plaatsvindt, waarover de filiaalmanagers van 2Switch vertelt: *"Door vanaf het begin af aan iemand mee te nemen in het traject door gewoon eerst samenwerken, een babbeltje maken en dan weer samenwerken. Er helemaal in meegroeien tot het eindresultaat. Ik denk dat de manier van het begeleiden van de makers en van ruimtekoers erg geholpen heeft."*

De samenwerking tussen de betrokken makers en welzijnspartners kan heel nauw zijn, zoals de intensieve samenwerking tussen de jongerenwerker en maker in Zuiderstroom. Maar de samenwerking kan ook wat minder direct zijn, zoals bij Iedereen wordt mens. Daarnaast hebben welzijnspartners en makers niet alleen contact met elkaar, maar ook met de projectleiders vanuit Bureau Ruimtekoers: *"Als ik iets nodig zou hebben, ja dan hoef ik [namen projectleiders] alleen maar te bellen en dan zullen ze dat ook echt wel regelen (filiaalmanager 2Switch, Iedereen wordt mens)."* Verder kunnen rollen binnen een project verschillen omdat de betrokken professionals uit cultuur en welzijn verschillen in persoonlijkheden, manier van werken, expertise en in hun netwerken. Duidelijk is dat de samenwerking zowel de makers als welzijnswerkers nieuwe kennis, netwerken en ervaring oplevert: *"Kijk, ruimtekoers heeft natuurlijk heel veel ervaring in de wijken, en hun ervaring kunnen we dan ook meenemen binnen de muren van 2Switch."* (filiaalmanager 2Switch, Iedereen wordt mens).

"Ruimtekoers heeft een heel ander netwerk op sommige vlakken dan ik, dus het onder de aandacht brengen van deze manier van werken, ik denk dat dat wel de meerwaarde is (jongerenwerker, Zuiderstroom)."

De samenwerking en de ontwikkelingen die daaruit voortkomen kunnen er ook voor zorgen dat er voor de welzijnspartners meer ruimte vrij komt voor andere jongeren of medewerkers die aandacht vragen. Zoals bijvoorbeeld de filiaalmanager van 2Switch vertelt: *“door het zelfvertrouwen gaan ze [de deelnemers] meer zelf oppakken en zijn begeleidingsgesprekken minder nodig of minder lang. Dus dat houdt in dat ik meer ruimte krijg voor andere mensen of andere dingen.”*

De samenwerking maakt ook dat juist bepaalde jongeren of inwoners, die zich bij het overige welzijnsaanbod minder snel thuis voelen, nu wel bereikt of gestimuleerd worden. Daarnaast worden er ook buiten de projecten lijntjes gelegd; het draagt ook bij aan samenwerking met welzijnspartners die niet direct betrokken zijn bij de projecten.

5.3 Het stimuleren van duurzaam, langdurig en lokaal

Duurzaam en langdurig zijn woorden die Bureau Ruimtekoers gebruikt in zijn visie. Het gaat dan om duurzaam en langdurig als in makers die langere tijd aanwezig zijn op een bepaalde locatie. En daardoor ook een duurzame impact kunnen maken.

= tijd en locatie

Uit de interviews blijkt dat ‘duurzaam en langdurig’ voor de betrokkenen vooral gaat over tijd. Om een vertrouwensband aan te gaan, om aan te sluiten bij de behoeften van de deelnemers, om samen een maakproces door te gaan vraagt gewoon veel tijd. Zoals een maker verwoordt: *“Het is niet zo van ja, gooi er maar muziek in en dan komt het wel goed. Het vraagt echt veel tijd en ik denk dat ik dat nu voor het eerst echt zie nu ik die jongeren ook een langere tijd zie” (maker 1, Zuiderstroom)*

Naast tijd gaat duurzaam en langdurig ook over de locatie; een veilige plek die langere tijd beschikbaar is, is van belang voor vertrouwen, voor het aangaan van sociale verbindingen en voor het zetten van stappen.

Een ander voordeel van langdurig ergens zijn is dat mensen een nieuwe maker eerder of sneller vertrouwen wanneer er ook een oud gezicht is of een bekende locatie.

Uit de interviews blijkt dat ‘duurzaam en langdurig’ nodig is om echt aan te kunnen sluiten bij de behoeften van de deelnemers: *“Omdat je echt ziet dat het tijd kost om te landen, om vertrouwen op te bouwen, om met elkaar in gesprek te gaan. En dat je dan ook nog altijd afhankelijk bent van wat wil de jongere zelf. Want je kan iemand gewoon niet dwingen om op gesprek te komen en om zijn eigen demonen in de ogen te kijken bij wijze van spreken dan. Maar ik merk wel dat als je er gewoon altijd bent en daar niet zoveel druk achter zet, maar wel liefdevol herinnert, dat mensen komen en dat er iets kan gaan gebeuren” (maker 1, Zuiderstroom)*. Zoals de filiaalmanager van 2Switch benadrukt: *“de persoonlijke aanpak, dat is gewoon echt wel van belang”*.

Maar langdurig ergens zijn is ook belangrijk om duurzaam impact te kunnen maken. Een maker verbonden aan Iedereen wordt mens vertelt over de eindigheid van het project het volgende: *“Maar daardoor ben ik mij ook al wel een beetje zorgen aan het maken. Oké, wat als wij weer weggaan? Want dat gaat natuurlijk komen. En dan hoop ik dat we genoeg impact maken dat echt een grote verandering teweeg kan brengen bij mensen. Maar dat is niet altijd, zo merk ik ook we bij sommige mensen weer steeds opnieuw een soort motortje aan moeten zetten. (maker 2, Iedereen wordt mens).*

De gesproken cultuurmakelaar benadrukt dat hiphop een jongerenbeweging is, geen artistiek of muzikaal ‘kunstje’, en dat daarom langdurige ondersteuning belangrijk is.

“Want stel wat we dan nu hier gedaan hebben ook nog bij allerlei andere instanties zouden kunnen doen. Hoe meer mensen je in de stad kan bereiken, hoe meer begrip er voor elkaar zou komen. Dus dat dat eigenlijk als een soort olievlek over de stad kan gaan.” (filiaalmanager 2Switch, iedereen wordt mens)

= duurzaam en drempels

De betrokken makers ervaren ook drempels als het gaat om de duurzaamheid en langdurigheid van de projecten waar zij bij betrokken zijn. Zo zijn de voorwaarden van subsidievertrekkers of opdrachtgevers soms een rem voor Bureau Ruimtekoers om ergens langdurig aanwezig te kunnen zijn: *“we hebben maar beperkte middelen, dus je kan niet altijd alles langdurig blijven omarmen”*, aldus een bestuursadviseur van de gemeente Arnhem.

Maar er zijn ook twijfels vanuit de makers over hoe langdurig zij ergens kunnen zijn. Want de meeste makers werken voor Ruimtekoers op freelance basis en zijn daarnaast ook actief op projecten buiten Ruimtekoers. De makers voelen dat een vast gezicht cruciaal is om ergens langdurig en duurzaam impact maken, maar dit is niet altijd te garanderen. En daar maken zij zich soms wel wat zorgen over, zoals een maker vertelt: *“Als je het echt goed wil doen, moet je mensen hebben die er ook iedere week kunnen zijn, in ieder geval een soort kernteam en ik weet ook niet hoe lang ik dit kan blijven doen. Je wil eigenlijk echt iets met mensen op kunnen bouwen en daar ook in kunnen zitten. Het vraagt wel een bepaalde commitment vanuit de begeleiding (maker 1, Zuiderstroom)*

6. Conclusie en reflectie

Bureau Ruimtekoers zet zich in voor maatschappelijke inclusie en zoekt op een creatieve manier naar oplossingen voor maatschappelijke thema's en vraagstukken. Dat doet zij samen met makers, inwoners en beleidsmakers, waarbij cultuurparticipatie een rode draad vormt. In dit onderzoek staat daarom de relatie tussen cultuurparticipatie en maatschappelijke inclusie centraal. Daarbij wordt ingezoomd op de rol van muziek(theater), de maker en de 'Ruimtekoers methode'.

Zowel in het publieke als politieke debat staat maatschappelijke inclusie hoog op de agenda. In de afgelopen jaren is de sociale ongelijkheid toegenomen en wordt steeds duidelijker dat de kosten hiervan hoog zijn – zowel op individueel als maatschappelijk niveau. Het bewust en onbewust buitensluiten van bepaalde sociale groepen versterkt polarisatie en belemmert sociale cohesie, het verstoord economische groei en beperkt culturele ontwikkeling.¹⁸ Er wordt daarom vanuit verschillende kanten en op verschillende manieren geprobeerd juist die mensen te bereiken die door gevestigde instituties en organisaties niet gezien of gehoord worden. Cultuurparticipatie blijkt hiertoe een middel te zijn, dit blijkt ook uit de interviews die ten grondslag liggen aan dit onderzoek.¹⁹

Maatschappelijke inclusie betekent dat mensen, ongeacht hun achtergrond of vaardigheden, mee kunnen en willen doen in de samenleving. Er zijn verschillende individuele vaardigheden, kenmerken en normen die bij kunnen dragen aan maatschappelijke inclusie; zoals empathie, tolerantie, communicatieve vaardigheden, zelfvertrouwen, veerkracht, gelijkwaardigheid en verantwoordelijkheid. Deze kenmerken en vaardigheden kunnen inwoners - en dat zijn we allemaal - helpen om mee te doen en bij te dragen aan de samenleving. Vaak wordt maatschappelijke inclusie en participatie vanuit beleidsperspectief gezien als een 'probleem' van het individu, zoals ook de deelnemers van de Ruimtekoers projecten "Iedereen wordt Mens" en "Zuiderstroom" dagelijks ervaren. Echter, maatschappelijke inclusie vraagt inzet en commitment op zowel micro, meso als macro niveau. Inclusie stimuleren is geen eenrichtingsverkeer en is niet het probleem of de verantwoordelijkheid van degene die buitengesloten wordt. Maatschappelijke inclusie betekent ook of vooral dat gevestigde instituties en organisaties hun deuren daadwerkelijk open zetten voor alle inwoners. Er is dus sprake van tweerichtingsverkeer. Bureau Ruimtekoers draagt hier met haar visie en projecten aan bij.

Voor dit onderzoek zijn vanuit twee projecten van Bureau Ruimtekoers deelnemers, makers, betrokken welzijnswerkers en externe partners gesproken. Uit de gesprekken die zijn gevoerd, blijkt dat deze projecten ervoor zorgen dat stemmen gehoord worden en mensen gezien worden die vaak worden buitengesloten. De projecten stimuleren dat inclusie niet enkel gaat over individuen die de aansluiting moeten zoeken, maar ook de maatschappij en bestaande instituties worden aangesproken op hun uitsluitend gedrag.

De projecten dragen op verschillende manieren bij aan het ontwikkelen van vaardigheden, competenties, bewustzijn en het veranderen van normen. Door de focus op cultuurparticipatie en specifiek muziek kan iemand zich op muzikaal gebied verder ontwikkelen, maar zich ook beter staande houden in onze samenleving en zijn eigen pad daarin gaan bewandelen. Door bijvoorbeeld

18 Sociaal en Cultureel Planbureau (2023). Sociale en Culturele Ontwikkelingen. Stand van Nederland, 2023. <https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2023/04/14/sociale-en-culturele-ontwikkelingen-2023/Sociale+en+Culturele+Ontwikkelingen+2023.pdf>

19 Kunst en cultuurparticipatie en de sociale kwaliteit van Nederland: een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar de invloed van kunst- en cultuurparticipatie op de sociale kwaliteit van Nederland. (Van Eijck et al., 2015)

bij te dragen aan het ontwikkelen van meer zelfvertrouwen, een breder toekomstbeeld, maar ook door een groter helpend netwerk en het bieden van een veilige plek.

De professionele makers leveren daarin hun unieke bijdrage; zij zijn de gangmakers, het luisterend oor, de coach en inspirator. Zij spreken deelnemers aan op hun creatieve talenten, stimuleren welzijn en creëren kansen. En dat doen zij door zich kwetsbaar en gelijkwaardig op te stellen. Niet alleen hun artistieke expertise, maar ook hun persoonlijke eigenschappen, ervaringen en ambities spelen een belangrijke rol bij het stimuleren van maatschappelijke inclusie.

Daarnaast doet ook de manier waarop Ruimtekoers cultuurparticipatie een rol laat spelen bij maatschappelijke inclusie er toe. Door het stimuleren en onderschrijven van samen ontmoeten, samen maken en samen presenteren is er ruimte voor het opbouwen van de essentiële vertrouwensbanden, kunnen er samen allerlei competenties en vaardigheden verder ontwikkeld worden en worden stemmen letterlijk en figuurlijk in beeld gebracht en gehoord.

7. Aanbevelingen voor Bureau Ruimtekoers

Op basis van dit onderzoek en uit de gevoerde gesprekken komen ook verschillende aanbevelingen voor Bureau Ruimtekoers, vanuit zowel de deelnemers, makers als externe partners.

= aansluiting zoeken bij de taal en werkwijze van beleidsmakers.

Om ook beleidsmakers te betrekken bij de doelen, werkwijze en visie van Ruimtekoers kan het helpen om een hand uit te steken en moeite te doen om de taal van de ander te spreken. Dat wil niet zeggen dat Ruimtekoers een andere methodiek zou moeten hanteren of enkel 'beleidstaal' moet gaan gebruiken. Maar om veranderingsprocessen op gang te helpen is het belangrijk bij de ander aan te sluiten; net zoals de makers dat doen in de projecten, is het ook nodig om in de werkwijze en taal aan te sluiten bij beleidsmedewerkers en bestuurders.

= de makers meer betrekken bij de communicatie.

Bij externen, en met name opdrachtgevers in het sociaal domein, is een ontwerpgerichte benadering van vraagstukken nog niet zo bekend. Voor deze partijen is het daarom relevant om deze aanpak ofwel 'Ruimtekoersmethodiek' expliciet te benoemen. Maar voor de makers – voor wie deze manier van werken hun aard is – is een focus op de methodiek wat ongemakkelijk en kan het ook hun werk wat belemmeren. Het zou helpen, en goed passen bij participatief werken, als de makers en deelnemers meer betrokken zouden worden bij het neerzetten van de methodiek bij externen.

= opdrachtgevers meer betrekken bij het design-proces.

De kracht van ontwerpgericht werken is dat de deelnemer zowel het proces als de inhoud bepaalt, en dat het een continu proces van bijstellen en evalueren is. Een project vastleggen in een vastomlijnde handleiding kan dan belemmerend werken. Voor opdrachtgevers die gewend zijn aan strikte en duidelijke stappenplannen, doelen en eindproducten kan dit soms moeilijk zijn. Het kan dan helpen om in ieder geval de randvoorwaarden en aanloop van het project gestructureerd aan te pakken, en opdrachtgevers nauw te betrekken bij de diverse stappen in het proces.

= het aanbod in Zuiderstroom uitbreiden.

Vanuit de deelnemers komt de wens om in Zuiderstroom ook wat aan te bieden voor dj's en mensen die instrumenten bespelen. De cultuurmakelaar geeft aan dat hij het waardevol zou vinden als Zuiderstroom zich zou uitbreiden naar andere delen van Arnhem, "want er is verder niet zo iets in de stad".